

Helyünk a világban: Állandóan változik vagy változatlanul állandó?

[Csaba László, Jeszenszky Géza, Martonyi János: Helyünk a világban. A magyar külpolitika útja a 21. században, Éghajlat könyvkiadó 2009, 217o. ISBN 978 963 9862 15 9]

Varga Norbert
Nyugat-magyarországi Egyetem, Sopron

Megjelent: *Gazdaság és Társadalom*, új folyam, 3.évf.1.sz/2011/,164-168.old.

A kiadó álláspontja szerint az olvasó egy, a „szaktudományok tárgykörébe tartozó” kötetet tart a kezében, amely a magyarság sorskérdéséről értekezik, a világba való beágyazottságunkat vizsgálva. A válaszokat párbeszéd formájában kapjuk meg a közgazdásztól, a történettől és a jogásztól, akik igazi „homo politicus”-ként a politika világában is jelen voltak/vannak. A kötetet azonban annak ellenére sem nevezném tudományosnak, hogy a beszélgetések résztvevői egyben az egyetemi oktatói szféra szereplői is - elismervén, hogy Csaba László források megjelölésével tárja elénk gondolatait. Mindezek ellenére nem szeretném azt állítani, hogy az olvasó egy olyan könyvet tart a kezében, amely ne lenne érdeklődésre számot tartó. Elsősorban a politológiai kérdések iránt fogékony réteg számára fog örömteli pillanatokot okozni a könyvben való elmerülés. A mű élményanyagát tovább fokozza, hogy diplomáciai, történeti és ökonómiai aspektusok egyaránt szerepet kaptak mind a 12 fejezetben. A kötet szereplői szinoptikusok Magyarország stratégiai iránymutatásában, amely számukra megkérdőjelezhetetlenül atlantista. A magyar társadalomfejlődésben és annak megszakítottságaiban azonban már eltérő látásmódról is tanúskodnak.

A „Családtörténetek”-ből világosan kiderül, hogy a Kárpát-medence egy valódi melting pot, amely a rokonságokon belül is igazi ideológiai, etnikai és vallási törésvonalakat eredményezhet. Szintén szembeötlő, hogy az ideológiai értelemben egy platformhoz tartozó beszélőpartnerek jelen pillanatban meghatározónak tartják szocializációs folyamataiknál a keresztény/keresztyén gyökereket. A múlthoz való relációjukban azonban a Jeszenszky család kivételesnek tekinthető, náluk a „múltat végképp eltörölni” korszellem hatástalannak bizonyult, és a Szent István-i Magyarország képe élő maradt.

„Trianon árnyéka” kérdését mindnyájan katalizmaként ragadták meg, és kínzóan nevezték az eljárási módot. Felvetődött bennük Magyarország történetével kapcsolatban a balítélet versus balsors dilemma, egyben hangsúlyozták, hogy véglegesen lezárt állapotról a história során nem lehet beszélni. Együttesen fogalmazták meg azt az optimista - voluntarista látásmódot, hogy egy nemzet rossz helyzetén mindig lehet változtatni. Kiemelték azt a tényt, hogy Magyarországnak szövetségesekre van szüksége abból kifolyólag, hogy se nem nagy nemzet, se nem kis nemzet. Csaba László szélesebb aspektusba helyezi Trianon dilemmáját, amikor az oktatási rendszerünkben található fundamentális hibára tapint rá. Azt is megfogalmazza, hogy nem ért egyet az Akadémia elnökének azon álláspontjával, hogy a problémamegoldó képességgel van baj; az okot ennél sokkal mélyebb gyökerűnek feltételezi (a nyelvi és a történeti tudat gyengeségében látja).

A „Vágykép és tévutak” című fejezetben felmerül bennük a szocializmus felelősségének kérdése az oktatás területén. A legnagyobb bajnak az értékek, az igazság relativvá tételét tartják. Ez felerősíti a fiatalabb generációkban a cinizmust és a nemzeti nihilizmust. Martonyi János mutat rá: nem baj az, ha a közgondolkodásban jelen vannak az olyan mítoszok, melyeknek nincs tudományos alapjuk, ezt azonban a megszorítással teszi, hogy nem szabad aktualizálni azokat. Ilyen esetben kerülhet a magyar nemzetstratégia

centrumába a történelmi határok visszaállításának rendkívül veszélyes gondolata, amelyet a trianoni trauma permanensen erősít. Csaba László a műben többször a mainstream-től eltérően nyilvánul meg, amelyet jól tükröz, hogy hibás lépésként tünteti fel a humboldt-i felsőoktatási hagyományok kiszorítását. A tudomány teljesítményének csekély mértékű ismeretében a politika és média közös felelősségét látja, amely a közjó iránti közömbösségre is afirmatív. Közösen mutatnak rá a határon túl működő magyar egyetemek jelentőségére, egyben a szomszéd népek kultúrájának hiányos ismeretére. A magyarság megtartásában stratégiai jelentőségűnek tartják az ország gazdasági és kulturális állapotát, melyeknek prosperálóknak és befogadóknak kell lenniük. Az anyaország sikeressége nélkül a diaszpórák veszett helyzetbe kerülnek, amelyet saját politikai elitjük pártosodása tovább mélyíthet.

A „Lehetséges modellek: autonómia és regionalizmus” címet viselő fejezetben Csaba L. és Jeszenszky G. értelmezése között eltérés mutatkozik. A közgazdász szemében az EU létrejötte óta a szubszidiaritás felé tolódott el a hangsúly, amely az autonómia törekvéseket azóta is megnehezíti. A történész ezzel szemben úgy gondolja, Anglia példája azt mutatja, hogy a devolúció továbbra is működik. Csaba L. válaszában Románia segítségével prezentálja, hogy a „régiónk Európája” koncepciót milyen könnyen el lehet buktatni. A jövőt inkább a transzeurópai hálózatok kiépítésében látja, amely képes beindítani a gazdasági véráramlást, és a magyarságot is összekapcsolná. Az autonómia törekvések legfőbb nyugat-európai kerékkötőinek Franciaországot és Spanyolországot tartják, a kontrasztot pedig Koszovó esetében. A Belgiummal kapcsolatban felvetődő dilemmákra, valamint a szlovák közigazgatási berendezkedés kérdőjeleire Martonyi J. hívja fel a figyelmet.

Az ötödik rész a „Mégis élünk...” felütéssel a magyar múlt optimista megközelítési módjának követésére buzdít. A szerzők szinte a lehetlennel kísérleteznek, a magyar történelmet kvázi sikersorozatként interpretálják. A jelent nem látják kilátástalannak, úgy gondolják, hogy európai uniós tagként befolyásolni tudjuk az eseményeket. Elengedhetetlennek tartanak az önsajnálattal attitűdjének levetkőzését. Mielőtt túlzott eufóriába esne az olvasó Csaba L. lehűti a kedélyeket, felröppenti a 20. század kataklizmáinak hosszú sorát, és rámutat a politikai elit által használt rotációs mechanizmus felelőtlenségére. Óriási hiányosságnak látja, hogy még műhelymunkák sem folynak egy magyar Európa-politikáról, pedig megszűntünk kompozitum lenni. Martonyi J. szerint az Európa-képről csak a jobboldalon belül van diskurzus, de ott is veszélyesen markáns az euroszeptikusok tábora. Egyedül saját politikai családjában véli felfedezni a reális EU-képet, amely egy globális rendszerbe is beilleszthető, s amelyet nemzetpolitikai prioritásainkkal is összekapcsolhatónak tételez.

A rendszerváltás kérdését tranzitológiai aspektusok felvetésével tárgyalja a „Remény és realitás” dichotómiájában megjelenített következő rész. Közösen vetik fel, hogy a Nyugat ambivalens érzésekkel figyelte a '80-as évek végének eseményeit, még a Varsói Szerződés felbomlását sem akceptálták. Kiszámíthatatlan, irreverzibilis események bekövetkeztétől tartottak: egyrészt a két Németország egyesülésének napirendre kerülésétől, másrészt a Gorbacsov bukása esetén megjelenő keményvonalasaktól. Csaba L. emeli ki, hogy még Fukuyama és Huntington sem számított arra, hogy a világ nem az integrálódás, hanem helyette/mellette a fragmentálódás felé fog fordulni: Jugoszlávia, Baszkföld, Irak, Szomália, Kaukázus, Szudán, Afganisztán. Kérdés az is, hogy hány „bukott állam” fog születni, amelyik az államiság valódi attribútumai közül egyikkel sem rendelkezik, és milyen mértékben erősödik fel a transznacionális terrorizmus. Újra rámutat az írástudók felelősségére, hiszen egyre kevesebben képesek közülük a funkcionalitáson túlmenően is gondolkodni. Az egypólusú világképpel való leszámolást hangsúlyozza Martonyi J., s arra is rámutat, hogy a multipoláris világ megjelenése egyben az ENSZ Biztonsági Tanácsának professzionális működését is megakasztotta. Fukuyama és Huntington helyes értelmezését tartja fontosnak, egyben kifejti, hogy a történelem, ciklikus fejlődésen keresztül, a liberális szabadságjogok

lassú kibontakozásához jut. A nemzetközi szervezetek szerepét - amelyeknek a tagállamok hatásköröket adnak át - fontosnak tartja, hiszen több olyan folyamat is létezik, melyeket csak globális szinten lehet szabályozni. Egy másik út létezését is lehetségesnek tartja azonban: a gazdaság deglobalizálását. Azt vélelmezi, hogy a hatalom még mindig a kormányok kezében van. Bismarck aktualitására Jeszenszky G. hívja fel a figyelmet, és rámutat, hogy az igazi döntéseket a vér és a vas hozza. Ez egyben indokolja a beszélgetőpartnerek Amerika-barát megközelítéseit, másrészt Obamától való túlzó várakozásra készíteti őket. Csaba L. bizonyos feltételek között a közélet és a külpolitika számára a Machiavelli nevével jelzett útról való letérést is elképzelhetőnek tartaná, újból meghonosítva az etikai szempontokat, Morus tanítását. Együttesen hangsúlyozzák, hogy a transzatlanti útról való letérés azonban Magyarország számára zsákutca és halálos.

„Változó erőviszonyok?” - teszi fel a narrátor a parázslónak ígérkező kérdést a következő részben, amelyet Csaba L. gyorsan lehűt. Még nem jött el az idő az amerikai kapitalizmus végéről vizionálni, az USA előnye óriási. A szerzők úgy látják, hogy a kihívóállamok (Oroszország, Kína, India) erősen korlátozott lehetőségek között mozognak. Hibának látják, hogy Magyarországon az emberek külpolitikai tájékozottsága és ismeretei több generáció óta nagyon alacsonyak. Arra is rámutatnak, hogy a Medgyessy - kormány óta rossz az irányvonal, mert a magyar külpolitikának nem keleten van a jövője. Ez azonban nem jelenti azt, hogy ne lenne fontos az orientalista piaci szerepvállalás. Magyarország funkcióját egy európai energiapolitika megteremtésében látnák fontosnak, amely egy energiaközösség kiépítését jelenthetné. Mindezen jóhiszemű elképzelések taglalása közben Martonyi J. a realisabb álláspontot képviseli és elismeri, hogy az EU-ban nem különösen erős az új csatlakozók érdekérvényesítési lehetősége – de hozzáteszi azt is, hogy a helyzet javulni fog.

A nyolcadik felütés „Veszélyes világ” címmel a környezetvédelem és a globális klímaváltozás témáját járja körbe. Martonyi J. szerint a világ eseményeinek apokaliptikus (antiglobalista, neomarxista) megközelítése is ugyanilyen veszélyeket rejt magában. Csaba L. a nemzetközi terrorizmus hálózatosodásában, a pandémiákban, az információs társadalom diszfunkcionális kiszélesedésében, a demográfiai helyzet alakulásában és az értékrendi válságban látja a fő problémákat. Jeszenszky G. a magyar autonómia törekvések nyugati támogatásának elmaradását szintén az etnikai konfliktusokban látja.

„Közép - Európa jövője” mindegyikük számára a kooperációban bontakozhatna ki, amelyre jó példa a Visegrádi Együttműködés és a CEFTA szerződések megkötése. Működésüket azonban a sovinszta politikai elvárások választási ciklusonként erősíthetik vagy gyengíthetik. Jeszenszky G. elismeri, hogy a '90-es évek elején naivitás volt azt gondolniuk, hogy a szomszédos államokkal jó viszonyt alakíthatnak ki.

A következő három fejezetben a beszélgetéseket moderáló Kovács Lajos Péter egyesével szólítja meg partnereit, kezdve Martonyi Jánossal, aki egy új nemzetstratégia építésére hívja fel a figyelmet. Tapasztalatai alapján vázolja fel elképzeléseit, hiszen 1979-től kisebb - nagyobb megszakításokkal a nemzetközi viszonyok tényleges szereplője, hol gazdasági, hol külügyi szempontból. Büszkén vállalja azt a közéleti funkcióját, amellyel az antallianus értelmiséget a Fidesz felé orientálta. A külügyi stratégiát illetően nemzeti konszenzusra van szükség, amit, véleménye szerint, a rendszerváltás után több mint tíz éven keresztül sikerült tartani. 2002 óta minden területen lemaradás figyelhető meg, amelyet felerősített a határokon túli magyarság 2004-es megtagadása. Martonyi J. zárszóként elmondja, hogy a 20. századot minden nehézsége ellenére gyümölcsözőnek látja a magyar sikerek szempontjából.

A Kádár - éra gazdaságpolitikája hibás lépéseinek ismertetésével folytatódik a párbeszéd Csaba Lászlóval. Elmondása szerint a Nemzeti Bank a Nemzetbiztonsági Hivatallal és a Belügyminisztériummal együtt a legretrográdabb szervezetnek számított. Ennek az időszaknak az egyik legnegatívabb aktoraként Fekete Jánost nevezte meg, aki

katasztrófpolitikát folytatva hitelből finanszírozta az életszínvonal-emelést, amelyen a Németh - kormány '89-es tevékenysége csak súlyosbított. Az adóság állomány fizetésének megtagadását (Soros szorgalmazta) az Antall kormány nem fogadta el. Csaba L. önkritikusan állapítja meg, hogy az Antall – kormány idején nem volt minden lépésük megfelelő, de csodát nem tudtak tenni. A globális átrendeződésnek Magyarország mindössze mellékszereplője volt, és azt el is szenvedte.

Jeszenszky Géza a befejező részben kifejti, hogy az Antall – kormány idején a világ Magyarországra figyelt. Az akkori politikai vezetés az atlanti integráció megkérdőjelezhetetlen híve volt. Ő maga ezt külügyminiszterként is teljesen saját hitvallásának tekintette. A balkáni válság és Antall szakértelme miatt még az USA elnöke is hazánktól kért tanácsot. Fontosnak tartja Raffay Ernő történész azon megállapítását cáfolni, amelyben a volt államtitkár a rendszerváltás utáni időben elképzelhetőnek tartott volna bizonyos határrevíziót.

Befejezésképpen meg kell jegyezmem, hogy a könyv fontos kordokumentumnak számít, de nem a szaktudományok körébe tartozó alkotás. Inkább tekinthető egy atlantista ismeretterjesztő és apologetikus műnek. Ez alól Csaba László tudományos igényű, hivatkozásokkal tarkított beszédrészletei tekinthetőek kivételnek. A könyv koncepciója azonban, mint jeleztem, más lehetett, amelyet jól tükröz az Atlanti integráció kizárólagosságát megkérdőjelezőkkel szembeni elitista retorika – úgy érzem, ezekben a pillanatokban nem érvényesült a „sine ira et studio” elve. Ugyanis nem csak revolúciót hirdető, és a polgárság nyugalma megzavaró anarchista csoportok tesznek fel kérdéseket, hanem tudósok hosszú sora is (Pokol, Drábik, van der Pijl, Krysmansy, Bourdieu, Stiglitz). Ők egyben az államok vezető szerepét is megkérdőjelezve ezt a szerepet a nemzetközi pénzügyi körök kezébe helyezik. Az Antall - portré megrajzolása számomra Nagy Katalin kori udvari festők metodikájára emlékeztet. Azt gondolom, hogy túlzottan optimistára sikerült az EU-n belüli szerepvállalásunk felvázolása, holott csupán Navracsics Tibor Európai belpolitika című könyvét (Korona Kiadó Bp. 1988.) átolvasva is rájöhettünk, hogy a nagy- és régi tagállamok szerepe a pozíciók elosztásánál milyen súllyal esik latba.

Szerencsés lett volna, ha az olvasó pontos dátumot talál a beszélgetések időpontjáról, bár elhangzanak olyan adatok, amelyekből ezt ki lehet következtetni. Számomra elfért volna a könyvben három rövid szakmai önéletrajz is, annak ellenére, hogy önéletrajzi vonatkozások bőven szerepelnek az interjúkötetben.